

UDK 81'35; 81'26; IRSTI 16.21.31

<https://doi.org/10.47526/2022-2/2664-0686.07>**M. MOLDASHEVA**

Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi
(Türkiye, Ankara), e-mail: madina1104@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2203-6656>

KAZAK TÜRKÇESİ VE ARAP ALFABESİ

Özet. Sözde bulunan seslerin, yazı dilinde gösterilmesi ve buna bağlı olarak okunması için belli harflerle belirtilmesi gerekir. Dil sesleri, yazıda belli grafik harflerle işaretlenir. Birbiri ardınca sıralanan harfler topluluğuna alfabe denir. Dünyada belirli sayıda alfabe sistemi vardır. Bunlardan birinin bir toplumca benimsenmesinde, tarihi bir gerçek olarak fonolojik ölçüler yerine, çok defa kültürel ve dini etkenler rol oynadığından, bazı alfabeler ile onu kullanan toplumların dilleri arasında denge kurulamamakta ve imla sorunları ortaya çıkmaktadır. Alfabe meselesi son zamanlarda Türk Dünyasında ve Türkolojide en çok tartışılan ve halen gündemde olan sorunlardan biridir. 10. yüzyıldan başlayarak Müslümanlığın Türkler arasında hızla yayılmaya başlaması, Arap yazısını bütün Türk ülkelerinin ortak yazısı durumuna getirdi.

Kazak Türkçesi, Türk dilleri içerisinde en geniş sahada konuşulan Türk lehçesidir. Kazak alfabesinin yanı sıra imla ile ilgili de birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda Kazak aydını A. Baytursinov'un çalışmaları örnek gösterilebilir. Baytursinov'un Arap harfli Kazak Alfabesi 1929 yılına kadar 'töte jazuv' adıyla kullanılmıştır. Günümüzde bu alfabe Çin'de yaşayan Kazak Türkleri tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmada Kazakların Arap alfabesini kullandığı dönem, alfabeden dolayı ortaya çıkan önemli sorunlar ve problemler hakkında söz edilecek.

Anahtar Kelimeler: Dil, Alfabe, Türkoloji, Kazak Türkçesi, Arap alfabesi, Arap Harfli Kazak Alfabesi.

М. Молдашева

Анкара университетінің PhD докторанты
(Түркия, Анкара қ.), e-mail: madina1104@hotmail.com

Қазақ тілі және араб әліпбиі

Аңдатпа. Сөздегі дыбыстар жазбаша тілде көрсетілуі және сәйкесінше оқылуы үшін белгілі бір әріптермен белгіленуі керек. Тіл дыбыстары мәтінде белгілі графикалық әріптермен белгіленеді. Бірінен соң бірі орналасқан әріптер жинағы әліпби деп аталады. Әлемде әліпби жүйесінің белгілі бір саны бар. Тарихи факт ретінде фонологиялық өлшемдердің орнына көбінесе мәдени және діни факторлар рөл атқаратындықтан, кейбір әліпбилер мен оны қолданатын қоғамдардың тілдері арасында тепе-теңдік орнатылмай,

*Bize doğru alıntı yazınız:

Moldasheva M. Kazak Türkçesi ve Arap Alfabesi // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2022. №2 (124). – Б. 79–90. <https://doi.org/10.47526/2022-2/2664-0686.07>

*Cite us correctly:

Moldasheva M. Kazak Türkçesi ve Arap Alfabesi [Kazakh Language and Arabic Alphabet] // Iasau universitetinin habarshysy. – 2022. №2 (124). – Б. 79–90. <https://doi.org/10.47526/2022-2/2664-0686.07>

орфографиялық мәселелер туындайды. Әліпби мәселесі соңғы кезде түркі әлемінде және түркологияда ең көп талқыланатын және әлі де күн тәртібінде тұрған мәселелердің бірі. X ғасырдан бастап түрк халықтары арасында исламның тез таралуы араб жазуын барлық түркі елдерінің ортақ жазуына айналдырды.

Қазақ тілі түркі тілдерінің ішінде ең көп тараған тіл. Қазақ әліпбиінен бөлек емле бойынша да көптеген зерттеулер жүргізілді. Осы орайда қазақ зиялысы А. Байтұрсыновтың еңбегін мысалға келтіруге болады. Байтұрсыновтың Араб әріптері бар қазақ әліпбиін 1929 жылға дейін «*төте жазу*» деген атпен пайдаланды. Бүгінде бұл әліпбиді Қытайда тұратын қазақтар пайдаланады. Бұл зерттеуде қазақтардың араб әліпбиін қолданған кезеңі, әліпбиге байланысты туындаған маңызды мәселелер мен сұрақтар туралы сөз болады.

Кілт сөздер: тіл, әліпби, түркология, қазақ тілі, арап әліпбиі, араб әріптері бар қазақ әліпбиі.

M. Moldasheva

*PhD Doctoral Student of Ankara University
(Turkey, Ankara), e-mail: madina1104@hotmail.com*

Kazakh Language and Arabic Alphabet

Abstract. The sounds in the word must be indicated by certain letters so that they are displayed in the written language and, accordingly, read. The sounds of the language are indicated in the text by certain graphic letters. A set of letters arranged one after another is called an alphabet. There are a certain number of alphabetic systems in the world. Because cultural and religious factors often play a role in place of phonological criteria as historical fact, spelling problems arise when there is an imbalance between certain scripts and the languages of the societies that use them. To date, the issue of the alphabet is one of the most discussed and still relevant in the Turkic world and in Turkic studies. Beginning in the 10th century, the rapid spread of Islam among the Turks made the Arabic script the common script of all Turkic countries.

The Kazakh language is the most common among the Turkic languages. In addition to the Kazakh alphabet, a lot of research has been done on spelling. In this regard, the work of the Kazakh intellectual A. Baitursynov can be cited as an example. Baitursynov's Kazakh alphabet based on Arabic graphics was used until 1929 under the name «*tote zhazu*». Today, this alphabet is used by Kazakhs living in China. This study will consider the period of use of the Arabic alphabet by the Kazakhs, as well as the important questions and problems that have arisen in this.

Keywords: language, alphabet, Turkology, the Kazakh language, the Arabic alphabet, the Kazakh alphabet based on Arabic graphics.

М. Молдашева

*PhD докторант Университета Анкара
(Турция, г. Анкара), e-mail: madina1104@hotmail.com*

Казахский язык и арабский алфавит

Аннотация. Звуки в слове должны обозначаться определенными буквами, чтобы они отобразились на письменном языке и, соответственно, читались. Звуки языка обозначаются в тексте определенными графическими буквами. Совокупность букв, расположенных одна за другой, называется алфавитом. В мире существует определенное количество алфавитных систем. Поскольку вместо фонологических критериев как исторического факта часто играют роль культурные и религиозные факторы, проблемы правописания возникают при отсутствии баланса между некоторыми алфавитами и языками обществ, которые их

используют. На сегодняшний день вопрос об алфавите является одним из самых обсуждаемых и до сих пор актуальных в тюркском мире и в тюркологии. Начиная с X века, быстрое распространение ислама среди тюрков сделало арабскую письменность общей письменностью всех тюркских стран.

Казахский язык является наиболее распространенным среди тюркских языков. Помимо казахского алфавита, много исследований было проведено по орфографии. В этом отношении в качестве примера можно привести творчество казахского интеллектуала А. Байтурсынова. Казахский алфавит Байтурсынова на основе арабской графики использовался до 1929 года под названием «тоте жазу». Сегодня этим алфавитом пользуются казахи, проживающие на территории Китая. В данном исследовании будет рассмотрен период использования казахами арабского алфавита, а также возникшие важные вопросы и проблемы при этом.

Ключевые слова: язык, алфавит, тюркология, казахский язык, арабский алфавит, казахский алфавит на основе арабской графики.

Giriş

Dil, iletişim aracı olma işlevini hem ses hem de yazıyla yerine getirir. Konuşma dili yazı aracılığıyla damgalanır. Konuşma dili, günlük hayatta karşı karşıya konuşup iletişim kurmada, doğrudan düşünce aktarımını sağlamada özel bir hizmet görür. Yazı dilinin, konuşma dilinden sonra meydana çıktığı ve yazının icadıyla ilgili olduğu bellidir. Yazının icadı, ona bağlı olarak yazı dilinin oluşması, medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Dil sesleri, yazıda belli harflerle işaretlenir. Alfabe, bir dilin seslerini yazıya geçirmek için kullanılan harf ve işaretlerinin tümünün belirli bir sıraya konulmuş biçimidir. Her dil, belirli bir alfabeyle yazıya dönüştürülür; alfabe, dilin yazıya dönüştürülmüş biçimidir. Her ses birimi, hatta zaman zaman dal sesler bile, ayrı işaretlerle gösterir. Bugün dillerin yazıya geçirilişinde, genellikle, dildeki her ses için ayrı bir işaret seçmiş alfabeler kullanılmaktadır. İlk kez, Epiphanius ve St. Jerome tarafından kullanılan *alfabe* sözü, yazı sistemini oluşturan harflerden ilk ikisine verilen adların birleşmesinden, yani *elif* ve *beyt* veya *alpha* ve *beta*'dan değildir [1, 88 s.].

Berke Vardar, kendi terimler sözlüğünde *alfabe* için *abece* terimini kullanarak üç şekilde açıklamasını verir. Birincisi, bir dili yazıya dönüştürmek için kullanılan her türlü yazılı biçimler dizgesi; özellikle sesleri ya da ses dizilişlerini belirten ve uzlaşımsal bir düzen içinde sunulan yazaçların tümüdür. İkincisi, sözlü dil temel alınarak oluşturulmuş bir bildirişim dizgesinde kullanılan her türlü simgeler bütünüdür. Üçüncüsü ise, üretici-dönüşümsel dilbilgisinde, dildeki öğeler belirtilirken, yeniden yazım sırasında ya da dönüşüm kuralları gösterilirken kullanılan sonlu sayıda simgeler bütünüdür [2, 13 s.].

Alfabe yazısının en eski örnekleri, M.Ö. 1700-1330 tarihlerinden kalma olup, dört kitap dininin doğduğu kutsal topraklar ve çevresindeki bölgelerde bulunmuştur. Bu bulgular, alfabenin doğuşuyla ilgili kuramlarda önemli bir kilometre taşı olmuştur. Alfabenin doğuşu kuramları arasında Kuzey Mısır, Ur ve Ürdün nehri çevresinde bulunan tarihi belirlenememiş, çözümü yapılmamış meçhul yazıtlardaki harf şekilleri de yer alır [1, 92 s.].

Tarih öncesi devirlerde kimlerle komşu olduklarını tam olarak bilemediğimiz Türklerin, yazılı metinlerle bilinen en eski evresi “Eski Türkçe” olarak adlandırılmaktadır. Bundan daha önceki evreler ise “Ön Türkçe” veya “Ana Türkçe” olarak nitelendirilmiştir. Gerçekten belgelerle izleyebildiğimiz yaklaşık 1300 yıllık tarihi boyunca, Türk dilinin değişik dönem ve çevrelerde, Köktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve İslav (Kiril) alfabeleri gibi başlıca 12 alfabe ile yazılmış olduğunu ve yazılmaya da devam ettiğini bilmekteyiz [3, 106 s.; 4, 183 s.].

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırmanın olanaklarından yararlanılarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada Türk halklarının alfabeleri ile ilgili yapılan bütün çalışmalar incelendi. Ortak alfabe sorunları ortaya çıkarılmış olup çalışmada elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur.

Sonuçlar ve tartışmalar

10. yüzyıldan başlayarak Müslümanlığın Türkler arasında hızla yayılmaya başlaması, Arap yazısını bütün Türk ülkelerinin ortak yazısı durumuna getirdi. Arap yazısıyla ilk Türkçe ürünler 11. yüzyılda verilmiştir.

Arap alfabesinin oluştuğu yer ve zamanın halen meçhul olduğunu veya Estrangelo yazısından geliştiğini ileri süren araştırmacılar olsa da bugünkü bilgilerle M.S. 2-4. yüzyıllarda, Arabistan'ın kuzey batısıyla Ürdün'ün batısında yaşamış Sami asıllı Nebati kavminin yuvarlak hatlı yazısından geliştiği fikri oldukça yaygındır [5, 160 s.]. Arap harfli Türkçe metinler 19. yüzyıla kadar sadece elle yazılmıştır. 19. yüzyılda el yazmaları yanında basma eserler de ortaya çıkar. Bu bildiride el yazmaları konu edinilmiştir. Türklerin Uygur alfabesinden sonra en uzun süre kullandıkları ve Göktürk alfabesinden sonra ilk defa bir yazıya kutsiyet atfettikleri sistem Arap alfabesi olmuştur.

Kazak Türkçesi, Türk dilleri içerisinde en geniş sahada konuşulan Türk lehçesidir. Kazak Türkçesi, bugün Kazakistan, dağınık olarak Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkmenistan gibi bölgelerde yaşayan Kazak Türkleri tarafından da konuşulmaktadır. Zengin bir sözlü edebiyata sahip olan Kazaklar, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde henüz yazı diline sahip değillerdir. Kazak aydınları kendi dillerini Arap alfabesiyle, Çağatay/Tatar imlasına göre yazıyorlardı.

Ahmet Baytursınoğlu Kazak Türklerinin Kazak Türkçesiyle ve daha kolay bir şekilde eğitim almasını sağlamak üzere Arap harflerini ıslah etmiştir. Kazaklar arasına din yoluyla giren alfabeyi bırakıp başka bir alfabeyi almanın zorunluluğundan hareketle her sesin ayrı bir harfle gösterilmesi, her kelimenin içinde yer alan seslerin karşılığı olan harflerle yazılması gibi prensiplerle Kazakçanın dil kanunlarından kopmadan, harfe bağlı kalarak dili bozmak yerine, dile bağlı kalarak harf değiştirmenin uygun olduğunu düşünmüştür [6, 32 s.].

Ortaya çıkan başlıca sorunların temeli Arapça ile Türkçenin birbirinden farklı dil ailelerine mensup olmalıdır. Arap alfabesi, bilindiği üzere, Hami-Sami Dil Ailesine bağlı Arap dilinin gereklerine ve sistem yapısına uygun bir alfabedir. Temel ses yapısı ünsüzler iskeletine dayanır. Arapça bükümlü (flexionel) bir dil iken, Türkçe Altay Dil Ailesinden gelir ve eklemeli (agglutinant) bir dildir. Arap dilinin özelliklerine göre kurulmuş olan Arap alfabesinin Türk diline hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi aktarılması, ister istemez birtakım önemli uyumsuzluklara yol açmıştır. Ünlüler açısından Türkçe kendi ses sisteminde ünlülere ağırlık veren ve ünlü uyumunun korunduğu bir dil iken, Arapça ünsüzlerin hece haline dönüşmesini sağlayan ünlüler yazıda gösterilmemiştir.

Şekil itibarıyla Arap alfabesi yazımında kelimeler arasında belirgin aralıklar kullanılmadığı için, özellikle bitişmeyen harflerin kelime sonunda ya da başında kullanılmasıyla, o harflerin hangi kelimeye ait olduğunu anlamının yolu kelimeleri doğru okuyabilmekten geçmektedir. Arap alfabesindeki harflerin kelime başında, ortasında ve sonundaki yazılışları birbirinden farklıdır ve bunların hepsinin bilinmesi icap eder. Dolayısıyla öğrenme açısından bakıldığında harflerin üç şekli olacağından alfabeyi öğrenirken harf sayısı üçe katlanır. Türk dilinin Arap alfabesiyle okunup yazılmasını zorlaştıran başlıca sebepler: Türk dilinin yazımında sesleri karşılayan harflerin eksikliği ya da fazlalığı, şekil itibarıyla aynı yazılıp birden çok okunuşa sahip olan kelimeler, Türk dilinin sese dayalı yazımı ile Arapça ve Farsça kelimelerin bu yazımın dışında kendine has yazılışlarını korumaları ve Türk dilinin ses sisteminde bulunmayan bazı seslerin Arap alfabesinde bulunmaları gibi türlü meselelerdir.

Türkçe ile Arapçanın kelime türetme yolları farklı olduğu gibi ses sistemlerinin yazıya aktarılmasında da farklılıklar vardır. Arapçanın gramer yapısında, kelime kökleri sülasi, rubai ve humasi denilen üçlü, dördlü ve beşli sessizlerden meydana gelmektedir. Köklerdeki bu sesler asli seslerdir. Bunlara ‘zait harfler’ denilen yeni harfler eklenerek ve kelime kökünde bazı kırılmalar yapılarak yeni kelimeler türetilir. Fakat gerek köklerde gerek yeni türetmelerde vezin denilen birtakım kalıplar vardır ki, dilin bütün kelimeleri bu kalıplara uydurulur. Söz gelişi şair kelimesi fail, teşkil kelimesi tef’il, teşekkür kelimesi de tefe’ül veznindedir. Ancak belirli vezinlere göre yazılan bu kelimelerde de çok defa sesli harfler yer almadığından, kelimelerin doğru yazılıp doğru okunabilmeleri, Arap gramerinin vezinlerini ve kelimelerin anlamlarını bilmekle mümkün olabilmektedir. Türkçe, ses yapısı bakımından, Arapçanın aksine ünlülere ağırlık veren bir dildir [7, 15 s.].

Ünlülere ağırlık veren bir dilin ise Arap alfabesiyle yazılmasında bir takım sınırlılıkların olması kaçınılmazdır. Bin yılı aşkın bir süre Türkler arasında kullanılan bu alfabe sistemi, Türkçenin ses sistemine uymayan özellikler içermektedir. Türkçedeki temel 8 ünlüye karşılık Arap alfabesinde bunları karşılayabilecek üç harf vardır (elif, vav ve ye) (ا, و, ي). Türkçede yer almayan, sadece Arapça ve Farsça asıllı sözcüklerde kullanılan harfler mevcuttur (peltek se, ha, hı, zel, zı, ayın) (ح, خ, ذ, ظ, ع, ث). K (ke), g (ge) ve nazal n ünsüzleri için de tek bir harf atanmıştır: kef (ك). Bunun yanı sıra ha-hı-he (ح, خ, ه), peltek se-sin-sad (س, ص, ث), te-tı (ط, ت), peltek ze-zel-zı (ظ, ز) gibi Türkçede tek sesle karşılanan birden fazla harf bulunmaktadır. Harflerin yazımı sırasında da özellikle noktalı harflerde sorunlar yaşanmış, nokta eksikliği ya da fazlalığı yanlış okumalara yol açmıştır [8, 61 s.].

Arap imlasının Türk dili ile olan ses uyumsuzluğu, ünsüzler bakımından daha önemli sorunlar da ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki, Türkçede k, g, ğ, v, ñ gibi ayrı birer ses değeri taşıyan ünsüzler, Arap imlasında kef (ك) denilen bir harfle karşılanmıştır. Bu nedenle kvk (وك) biçiminde yazılan bir kelime bile hem kök, hem gök (gökyüzü); kul (كل) olarak yazılan bir kelime hem kül, hem gül (gül çiçeği) hem de göl olarak okunabilmektedir. Eğer v (و) harfi yazılmazsa o zaman gel de okunabilir. Bunun gibi kemik (كيم), kişi (كشي), kütük (ağaç kütüğü كوتك) kelimelerindeki k’ler ile güneş (شون), güzel (وزل), göğüs (سوك) kelimelerindeki g’ler hep kef (ك) harfi ile karşılanmıştır [9, 186 s.].

Arap yazısında p/ç/j/g seslerini verecek harf de yoktur. İslamlaşma giriş çağlarında Arap yazımına uyulmuş p yerine b, ç yerine c, j yerine z, g yerine de k kullanılmıştır. Sonraları bunlardan ilk üçünün sesçe az çok benzerlerine üçer nokta eklenmekle p/ç/j bulunmuştur. Ancak k-g-ğ karışıklığı Arap yazısı kaldırılana değin sürmüştür [10, 530 s.].

Arap alfabesinde ise 17 noktalı harf vardır. Bunların 1 noktalı, 2 noktalı, 3 noktalı olanları vardır, 12 tanesi üstten noktalı, 5 harf alttan noktalıdır. Ayrıca bunlara ilaveten 6 tane de hareke işareti vardır. Yani toplamda bu alfabede 28 harf, 23 adet de nokta ve işaret olduğu göz önüne alındığında böyle bir alfabenin yazılış ve okunuşunun ne kadar güç olduğu ortadadır. Bununla birlikte Arap alfabesinde ayın (ع) ve hemze (ء) denilen iki harf vardır, ancak Türkçenin bunlara ihtiyacı yoktur, çünkü Türk dilinde bu iki harfin temsil ettiği sesler yoktur [11, 22 s.]. Yarı ünlü ayın (ع) ve hemze (ء) Türkçe telaffuzda düşmektedir. Bununla beraber bu iki harf kelime dahilinde bir durak gibi vazife gördüğünden, gerektiğinde bir apostrof (‘) ile belirlenebilir [12, 35 s.].

Arap yazısıyla Türkçenin yazımında Türkçe kelimeler ünsüz harflerle (örneğin; kz yazılıp kız okunması gibi) yazılı sesli okunmaya çalışılmıştır. Hal böyle olunca Türkler kendi adlarını bile *Trk* diye yazmak zorunda kalmış, hatta bu alfabede özel isimlerin büyük harfle başlanarak yazılması geleneği olmadığından *trk* biçiminde yazılmış, dolayısıyla özel ad olduğu da yazımda belirtilememiştir. Çünkü Arap yazısında kısa ünlüler gösterilmediği gibi, büyük harf (majiskül), küçük harf ayrımı da yoktu [13, 7 s.]. Bu görüş 1926 yılında toplanan Bakü Türkoloji Kongresinde de ortaya atılmış, Aga-Zade Ferhad’ın sunduğu bildiriye “Yeni Türk alfabesinin yazım bakımından çeşitli üstünlükleri olduğu: bu alfabenin özel adlarla coğrafi adların büyük harflerle yazılmasını sağlayabildiği, sözcüklerin hecelere ayrılabilmesine olanak verdiği dile getirilmiştir. Üstelik yeni

alfabede sesli harflerin sözcüklerde vurgulanabildiği (alenen gösterildiği), bunun da çocukların doğru okuyup yazmalarını sağladığı hususları da belirtilmiştir [13, 122 s.].

19. yüzyıldan 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar Arap alfabesi temelindeki Tatar alfabesinin ıslahı ve onu takiben Latin harflerine geçilmesi üzerine yoğun tartışmalar olmuştur. Arap alfabesi temelindeki Türk yazısının Latin harflerine üstünlüğünü savunan düşüncelerden biri Arap alfabesi temelindeki Türk alfabesinin ünlü ses eksiklerinin avantaj olarak değerlendirilmesidir. Bu tür görüşlere göre Arap alfabesinde Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımında olduğu gibi eklerin kullanımında da bir kalıplaşma söz konusudur. Gerçek farkların yazıda gösterilmemesi, bir yazı dilinin anlaşılma alanını genişletir ve Türk dilleri için Arap yazısının kullanıldığı dönemlerde ünlülerin gösterilmemesi, diller arasındaki önemsiz varyantları ve farkları örtmesi bakımından büyük bir yarar sağlamaktadır. Bu bakımdan kısa ünlülerin yazıda gösterilmemesi sadece yer bakımından tasarruflu değil; aynı zamanda, bir yapı biriminin (“m o r f e m”) yazılı şekli, değişmez görüntüsü ile hem diğerleriyle kullanılabilir bir parça, hem de yazı dili öğrenilirken zihne yerleşen bir bütün olarak görülmektedir. Bu görüş Johanson tarafından çokluk morfeminin lr şeklinde gösteriminin, lar, ler, lor, lör, lir, dar, tar, nar vb. gibi bütün varyantları karşılayabilmesiyle örneklenmiştir [14, 76–78 ss.].

Çağatay’a göre de Arap harflerindeki ses yetersizliği, Türk dilini Çin sınırlarından Akdenize kadar birleştirmiştir. Kökü aynı olan Türkçe kelimeler Türkistan ve İdil-Ural’ın her köşesinde kendi ağzına göre okunabilmiştir. Böylece aslında birbirine pek yakın olan ağız ve lehçelerimizi bu alfabenin daha da yakınlaştırıp, mükemmelce koruduğunu belirten Çağatay, bu alfabeyi dil kültürümüz için büyük bir talih, eski edebiyatımızın son zamanlara kadar ulaşmasını sağlayan bir bekçi gibi görmüştür. Ancak sonradan klişe halindeki Arap harfli imlanın hecelerle sökülmesi ve Türk ağızlarına göre ayarlanma arzusu ile Arap harflerinin yardımı ve türlü işaretlerle ağızların ses eksiklikleri doldurulmuştur [15, 149 s.].

Türk dilinin Arap alfabesiyle yazımında seslerin tamamının kullanılmaması yanlış okumalara yol açmıştır. Bu yanlış okumalardan kurtulmak için Kur’an yazılarında olduğu gibi “hareke”ye başvurulmuş ancak yüzyıllar sonra işe yaramadığı için harekeden vazgeçilerek sözcükleri daha doğru ve kolay okuyabilmek için (ا و ی) harflerine ikinci görevler eklenmeye başlanmıştır. Ancak bu da çözüm olmamış, bu harflerin kullanımında çekinceler olduğu gibi Arapça, Farsça sözcüklerin yazımlarına dokunulmadığı için de okuyuşta bu karmaşa engellenememiştir. Örneğin eşit anlamına gelen müsavi; mesavi okunursa ‘kötülükler’ demek olur. ‘Adam, erkek, yiğit’ anlamında olan merd; mürd okunursa ‘ölmüş, gebermiş’ olur. Şiirde ‘takma ad, lakap’ anlamına gelen mahlas, muhlis okunabilir; anlamı ‘içtenlikli’ olur. Muhallis de bu biçimde yazılır ve ‘kurtarıcı’ demek olur [10, 531 s.].

Zaten kısa ünlüler ve doğru heceleme için kullanılan hareketlere günlük yazıda yer verilmesi de söz konusu olmamış, kullanım alanı Kur’an ve çocuklar için yazılmış kitaplarla sınırlı kalmıştır. Arap alfabesini aynen alan Türkler, kendi ünlülerini yazmakta eksik olan bu alfabeyi öylece, eksik ve yetersiz haliyle, kabul etmek zorunda kalmışlardır [16, 24].

Arap harflerinin, bir yandan vokallerin ve hecelerın söylenişe göre belirtilememesi, diğer yandan da her harfin, sözlerin başında, ortasında ve sonunda olmak üzere 3 şekilden ibaret olması Türkçe için, özellikle de matbaacılıkta büyük bir zorluk teşkil etmekteydi. Bu zorlukları gidermek amacıyla önce her vokalin ayrı ayrı belirtilmesiyle kelimeler okunuşa göre yazılmış, sonra da özellikle matbaacılıkta kolaylık olsun diye her harfin söz ortası ve söz sonundaki şekilleri atılarak her yerde yalnız baş şekilleri kullanılmıştır. Böylece Arap alfabesi, Latin alfabesi gibi tek işaretli harflerden ibaret bir yazı haline getirilmiştir [17, 18 s.].

İsmail Gaspıralı ve ceditçi arkadaşları tarafından yürütölen ‘ortak yazı dili’ düşüncesi ile Çarlık yönetimi ve misyonerlerce yürütölen ‘boy lehçelerine dayanan farklı yazı dilleri’ düşüncesi 19. Yüzyılın sonunda ve özellikle 1905–1917 yılları arasındaki Rus Meşrutiyeti döneminde birbirleriyle rekabet halinde olmuştur. Bu rekabet bazen jurnalciliğe kadar uzanmış ve İlminskiy, savcı Pobedobçev’e mektup yazarak Gaspıralı’yı jurnallemiştir. İlminskiy bu mektuplarında

Gaspıralı'nın 'kendi yayın organlarıyla Osmanlıca'yı Türk soyundan gelen bütün müslümanların ortak dili yapmak' istediğini yazmış ve şöyle devam etmiştir: 'Duyduğuma göre Kazan'da Türkçe gazetelerin ve ayrıca ders kitaplarının sayısı her geçen yıl artmaktadır. Kitapların muhteviyatı Avrupaî, dili Osmanlıcadır' [18, 394 s.].

Ahmet Baytursınoğlu Kazak Türklerinin Kazak Türkçesiyle ve daha kolay bir şekilde eğitim almasını sağlamak üzere Arap harflerini ıslah etmiştir. Kazaklar arasına din yoluyla giren alfabeği bırakıp başka bir alfabeği almanın zorluğundan hareketle her sesin ayrı bir harfle gösterilmesi, her kelimenin içinde yer alan seslerin karşılığı olan harflerle yazılması gibi prensiplerle Kazakçanın dil kanunlarından kopmadan, harfe bağlı kalarak dili bozmak yerine, dile bağlı kalarak harf değiştirmenin uygun olduğunu düşünmüştür [6, 32 s.]. Ahmet Baytursunov, İsmail Gaspıralı ve diğer Tatar Ceditçilerden farklı olarak Kazakçaya uygun yeni alfabe hazırlama çalışmalarından dolayı, alfabe konusunda Türk halkları ile beraber hareket etmediği için eleştirilmiştir. Baytursunov, alfabe çalışmalarını, bu dönemde İsmail Gaspıralı ile birlikte önce Kırım'da daha sonra bütün Rusya Müslümanları arasında birçok taraftar kazanan ve Tatar eğitimciler vasıtasıyla Kazakistan'da da etkili olmaya başlayan Usûl-ü Savtiye (Fonetik metot) çalışmaları ile birlikte yürüttüğü göz önünde tutulduğunda onun, Tatar ceditçilerinin karşısında yer almadığı düşünülebilir.

Arap alfabesinin Kazak Türkçesi için yetersizliği konusunda resmi basında da düşünceler dile getirilmişti. 'Dala Vilayati' gazetesinde Rahımcan Dusenbayev bu konu hakkında yazdığı makalesinde Arap alfabesinin Kazakçanın fonetiğine uygun olmadığını dile getirerek Arapçada sesli harfler olmadığı için Kazakça okumada güçlük çekildiğini, bu amaçla Arap alfabesinin düzenlenmesi gerektiğini savunmuştu. Dusenbayev, Kur'an-ı Kerim'in normal Arap alfabesiyle, Kur'an dışındaki diğer kitapların ise Kazak ses sistemine göre ıslah edilmiş Arap alfabesiyle yazılmasını talep etmişti [19, 69–70 ss.].

Ahmet Baytursınov'a göre Kazak Türkçesinde 24 ses vardır. Bunların 5'i ünlü, 17'si ünsüz, 2'si de yarı ünlüdür. Bu sesler ve bu seslerin karşılığı olan harfler şunlardır:

Ünlüler: ا (a), و (o), ұ (u), ى (ı), ە، ۋ، ې (e).

Ünsüzler: ب (b), پ (p), ت (t), ج (c), چ (ç), د (d), ر (r), ز (z), س (s), غ (ğ), ق (q), ك (k), گ (g), ئ (ñ), ل (l), م (m), ن (n).

Yarı ünlüler: ۋ (ünlülerden sonra w), ي (y).

Bu seslerden غ (ğ) ve ق (q) her zaman kalın, ك (k) ve گ (g) ise her zaman ince söylenir. Geriye kalan 19 ses ise bazen ince, bazen kalın söylenir. Bunların her birini ayrı bir harfle göstermek istersek 38 harf gerekir. Diğer 5 sesi de bunlara ilâve edersek 43 harfe ihtiyaç vardır.

Ancak Ahmet Baytursınov'a göre bu 43 ses 23 harfle de karşılanabilir. Çünkü ünsüzler ünlülere tâbidir. Ünlüler kalın söylenirse onların yanındaki ünsüzler de kalın söylenir; ünlüler ince söylenirse onların yanındaki ünsüzler de ince söylenir. O bakımdan ünlüleri karşılayan harflerin ne zaman kalın, ne zaman ince okunacağı belirlenirse, 19 ünsüzü karşılayan harflerin de ne zaman kalın, ne zaman ince okunacağı belirlenmiş olur.

Bu gayeyle ünlüleri karşılayan harflerin ە، ۋ، ې (e) hariç ince okunacağını belirtmek için kelimenin önüne bir 'ء' hemze konacaktır. Bu hemzeye, Ahmet Baytursınov, inceltme işareti (jînişkelik belgisi) adını veriyor. Önüne 'ء' konmuş olan kelimelerin içinde yer alan ünlüler ince okunacak, onlarla birlikte ünsüzler de ince okunacaktır. Ayrıca içinde daima ince söylenen ك (k), گ (g) ve ە، ۋ، ې (e) bulunan kelimelerin ünlüleri de ince okunacaktır. Bu harfler zaten ince olduğu için, içinde bu harflerin bulunduğu kelimelerin başına 'ء' konması gerekmemektedir. Çünkü Kazak Türkçesindeki kelimelerin içinde yer alan seslerin hepsi ya incedir ya kalındır [6, 29–30 ss.].

Bu alfabeği yaparken Ahmet Baytursınov'un esas aldığı prensipler şunlardır:

1. Arap alfabesinden başka alfabe almayı düşünmemeliyiz. Çünkü Arap alfabesi Kazaklar arasında dinle birlikte yayılmıştır. Din yoluyla giren alfabeği bırakıp başka bir alfabeği atmak zor iştir. Ayrıca Kazaklar için alfabe yaparken Arap harflerinin şeklini bozmamalıdır.

2. Bir dildeki her ses yazıda ayrı bir harfle gösterilmelidir. Bir harf birden fazla sesi karşılamamalıdır.

3. Her kelime söylendiği gibi, yani içinde yer alan seslerin karşılığı olan harflerle yazılmalıdır.

4. Her milletin dilinde diğer milletlerin dillerindeki seslerden farklı sesler olabilir. Arap alfabesi Arapçanın seslerini karşılamak için icad edilmiştir. Bu alfabedeki harflerin karşılığı olan seslerin tamamının Kazak Türkçesinde bulunmaması veya Kazak Türkçesindeki bazı sesleri Arap harflerinin karşılamaması normaldir. Bu durumda harfe bağlı kalıp dil bozulmaz, dile bağlı kalıp harf değiştirilir.

5. Her dilin kendine göre birtakım meseleleri vardır. Kazakçanın da kendisine mahsus meseleleri söz konusudur. Alfabemizi ve imlamızı düzenlerken bu konulara bağlı kalmalıyız.

Ahmet Baytursinov, düzenlediği bu alfabeyi ve imlâ esaslarını 1912 yılında Ayqap Dergisi'nin 4-5. sayılarında “Jazuv Tártibi” başlıklı bir makale halinde Kazak aydınlarının değerlendirmesine sunmuş, yine aynı yıl içinde Orenburg'da bu makalede açıkladığı alfabeyi ve imlâ kaidelerini esas alan bir alfabe ve okuma kitabı yayınlamıştır. Bu kitabın adı, ‘Oquv Quralı’ (Usûl-i Savtiy- ye Jolimen Tertip Etilgen Qazaqşa Elifbâ)dir. Bu eserinde Arap alfabesinde olmayan ünlüleri gösteren işaretler kullandı. Kazak Türkçesinin ses bilgisine uymayan bazı harfleri çıkararak yumuşak ünlüler için yeni işaretlere yer verdi [19, 70 s.]. O zaman bütün Türkler kullandığı Çağatay yazı dili imlasını ıslah ederek Kazak Türkçesinin ses yapısını uygun hale getirdi.

Ahmet Baytursinov'un uyguladığı Kazak alfabesi 1924 yılında Orenburg'da düzenlenen ‘Kazak-Kırgız Bilim Adamlarının Kurultayı’nda resmi olarak onaylanmıştır. Ahmet Baytursinov'un bu alfabe ve imlâ esasları Kazak okullarındaki öğretmenler tarafından tereddütsüz kabul edilmiş ve okullarda uygulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak Kazaklar arasında okuma-yazma öğrenimi hızlanmış, kitap basımı artmıştır.

Rabiga Sızdık ‘Baytursinov’un uyguladığı Kazak alfabesi diğer Türk lehçelerine de etki etmiştir. Örneğin: Kızgızlar ve Tatarlar Baytursinov'un alfabesini temel alarak kendi alfabelerini düzenlemişlerdir’ biçimde bir saptamasına dayanırsak Baytursinov sadece Kazak Türkleri arasında değil Türk halkları arasında da etkili olmuştur. Ayrıca, Doğu Türkistan'da yaşayan Kırgız, Uygur, Kazak Türklerinin alfabe üzerindeki reformlar da Baytursinov'un alfabesi temel alınarak yapılmıştır [20].

Ercilasun'un bildirdiğine göre de Baytursinov imlası, Arap harfli imla geleneğini radikal biçimde değiştiren ve Kazak ses sistemini büyük ölçüde yansıtan bir imladır. Dolayısıyla 1920'lerin sonlarında kabul edilen Latin alfabesinin Baytursinov imlasına dayanması son derece normaldir ve Kiril harflerinden önce kullanılan Latin alfabesinde de her ses için bir harf ilkesi benimsenmiştir [21, 484 s.].

Arap yazılı Kazak alfabesi Baytursinov tarafından 1930 yılına kadar ‘Töte Jazuv’ adıyla kullanılmıştır.

Kazak Türkçesinin, 1929 senesine kadar olan dönemde Arap alfabesine dayanan fakat 4 türlü imlâ hususiyeti gösteren uygulaması görülür:

1. Çağatayca örneğinde yazılan en eski Arap harfli Kazakça metinlerin Osmanlı üslûbunda kaleme alındığı söylenebilir. Kazak sultanı Ebulhayr'ın Rus çarına yazdığı mektup örneğinde bu açıkça görülmektedir. Kazaklar birinci sırada Arap harfli olup Tatarca ve Çağataycada kullanılan, Kazakçanın telaffuzunu aksettirmeyen bir alfabe kullanmışlardır ki, bu türde “büyük, pâdişâh-ı a‘zam, yollanmış” gibi Osmanlı Türkçesi kelime ve tamlamaları ile “mektubı ‘arza” gibi imla hataları da vardır.

سز بيوك بادشاه اعظم حضرتلريكزه ايلچيمز بکه باطر ايله مکتوبی عرضه مز يول لانمش ایدی .

‘Siz büyük pâdişâh-ı a‘zam hazretleriñize ilçimiz Beke Batır ile mektubı ‘arımız yollanmış idi’, ‘Siz büyük (en büyük) pâdişah hazretlerine elçimiz Beke Batır ile sunulan mektubumuz yollanmış idi’ [22, 23 s.].

2. Bunun yanında Kazakçanın fonetik değerlerini kısmen aksettiren bir alfabe karşımıza çıkar:

دورت ياردر پيغمبردان قالدى خبر بوزمادى اننك سوزون صحابه لر.

(Kıssa-i Kırğız-Kazak Cırı 1880, 2), ‘Dört yârdur payğambardan kaldı habar / Buzmadı anñ sözün sahâbalar’, “Dört dosttur peygamberden kaldı habar / Bozmadı onun sözünü sahâbeler.”

3. Yine Arap harflerini kullanan ve aynen İlminski’nin yaptığı gibi Kazak telaffuzunu yansıtan / konuşulduğu gibi yazılan (msl. jas < yaş; akşa < akça vb.) fakat oldukça az sayıda matbu eserde uygulanan bir alfabe kullanılmıştır:

شاشاسي قيز بالاسنان صرادی: بیرکان آقشامدی قایدا قویدننک؟ بالا: براوکا بیردم.

‘Şeşesi kız balasınan suradı: Birgen akşamdı kayda koyduñ? Bala: Birevge birdim.’ “Annesi kız çocuğuna sordu: Verdiğim parayı nereye koydun? Çocuk: Birine verdim.”

4. Usûl-i savtiye metodu ile basılan eserlerde de yukardaki hususiyetler kısmen kullanılmıştır:

چەر جوز ينيك هگبه كشيدهرى بير يكيگدهر!

‘Cer cüziniñ eñbekşilderi, birigiñder!’ “Yer yüzünün emekçileri, birleşin!”. Çok sınırlı da olsa bu sistem, askerlere kısa zamanda alfabeyi öğretmek gayesiyle Enver Paşa’nın girişimleriyle hatt-ı cedid veya Enverî adıyla bir dönem Osmanlı Devleti’nde de uygulanmıştır. Halen Çin idaresindeki Doğu Türkistan’da Kazak ve Yeni Uygurların kullandıkları Arap alfabesi de böyledir:

ئولار دونيا نك كوزندمو كوگنلندمو يراقتا قالغان ئوگهي ئهولاد بولدي.

[23, 4-5 ss.].

1930 yılına kadar olan dönemde yer yer kullanılan Kazakçadaki Arap harfleri şunlardır:

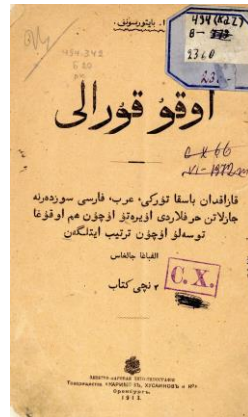
ي ه ؤ و ن م ل ك گ ك ق ع ش س ز ر د ج ت پ ب ا

Kazakçada bulunan ğ harfi için bazen ‘ayın, bazen de ğayın kullanılmıştır. Fakat bu metoda göre basılan eserlerde yer yer ‘sad, tı’ gibi harflerin bulunması, bu usûlün de sistemleşmediğini göstermektedir. Kazak halkı Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri işiterek öğrendiği için asıllarını değiştirerek / Kazakçalaştırarak almıştır. Bu konuda Arat şunları yazar: ‘Türk şive birlikleri arasında en geniş sâhayı işgâl eden Kazak şivesi, hudut sâhalarında diğer Türk şiveleri ile karşılıklı te’sirlerin vücûda getirdiği cüz’î ağız farkları müstesnâ, ses, ek ve kelime hazînesi bakımından, bir birlik teşkil etmektedir. /.../ Arapça ile Farsçanın te’siri, Orta Asya ve Anadolu ile mukayese edilemeyecek derecede azdır. Kazakçaya geçmiş olan yabancı kelimeler ancak kulak vâsıtası ile geçmiş olduğundan, bunlar Kazak ses kaidelerine tamamıyla uymuş bulunmaktadır’ [24, 502–503 ss.]. Kazakların kısmen ve bir dönem uyguladıkları, özellikle Gaspıralı İsmail’in yaygınlaştırdığı hece usûlüne dayanan ve Kazak lehçesinin farklılıklarını yazıda gösterebilen Arap alfabesi ise etkili ve uzun ömürlü olamamıştır.

‘Qazaqşa Älippe’ (1910), ‘Älippe yaki Töte Oquv’ (1911), ‘Qazaqşa eñ jaña älippe’ (1912), ‘Qazaq balalarına jârdem’, ‘Qazaqşa älippe kitabı’ (1913) gibi yazılan ilk eserler Kazakların Arap alfabesini öğrenmesi amacı ile hazırlanmıştır. Bunlardan bir kısmı Şekil 1, 2, 3’te verilmiştir.

Şekil 1 – ‘Qazaqşa eñ jaña älippe’

Şekil 2 – ‘Oquv Qurallı’

Şekil 3 – ‘Til Qurallı’

Sonuç

Alfabe değişiklikleri; bir milletin o zamana kadar sahip olduğu kültürel birikimin ve yazılı belgelerin belli ölçüde bir kenara itilmesine, sonraki nesiller için de unutulmasına ve kaybolmasına sebep olmaktadır. Olaya Türk dili açısından baktığımızda, Türkler her alfabe değiştirmede bir önceki alfabe ile yazılan ürünlerini ve kültürel birikimlerini de belli ölçüde terk etmişlerdir. Arap alfabesinin kabulüyle kendinden önceki yazı dilleri unutulmuş, Latin ve Kiril alfabeleriyle Arap harfli metinler ve en önemlisi de diğer dönemlerde olduğu gibi ilmî, edebî kısaca kültürel birikim sonraki nesiller için bilinmez olmuştur.

Arap alfabesiyle 19. yy. kadar Kazak Türkçesinde yazılmış olan eserler, maalesef, günümüzde incelenmemektedir. Çünkü Kazakistan’da Arap harfli Kazak Türkçesini, Çağataycayı okuyabilecek bilim adamı sayısı azdır ve üniversitelerde Filoloji bölümlerinde töte jazuv dersleri yoktur. Bu problemi kısa bir zamanda çözüp kütüphanelerde bulunan Arap harfli eserleri inceleyip bilim dünyasına kazandırmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Karaağaç G. Türk Bilimi Terimleri Sözlüğü. – Ankara: TDK Yayınları, 2013. – 936 s.
2. Vardar B. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. – İstanbul: ABC Yayınları, 1988. – 307 s.
3. Tekin T. Orhun Türkçesi Grameri. – İstanbul: Sanat Kitabevi, 2003. – 328 s.
4. Korkmaz Z. Alfabe Devriminin Türk Toplumunu Üzerindeki Sosyal ve Kültürel Etkileri // Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 4/3 Spring 2009. – S. 1469–1480.
5. Tuzcu K. Arap yazısının Ortaya Çıkışı // Nüsha Dergisi, 2001, Yıl 1, Sayı 2. – S. 158–165.
6. Tamir F. Ahmet Baytursınoğlu ve Arap Alfabesinin Islahı // Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, Güz 2008. – S. 27–33.
7. Korkmaz Z. Türk Dili ve Arap Alfabesi // Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1991, s. 11–20.
8. Altun M. Alfabe değişiminin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan, (Editör: Yrd.Doç.Dr. Enis Şahin), Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Aralık 2004, s. 57–63.
9. Korkmaz Z. Arap Alfabesi ve Türk Dili // Türk Dili Üzerine Araştırmalar, 2007/3 C.III, s. 719–726.
10. Gencan T.N. Yazı Devrimi // Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Yazı Devrimi Özel Sayısı, Kasım 1978, C.XXXVIII, S:326, s. 530–534.

11. Hacıeminolğu, Necmettin. Türk Dili İçin Arap Alfabesinin Yetersizliği // Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, 1991. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s. 21–23.
12. Zülfikar H. Arap Harflerinden Yeni Türk Harflerine // Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, 1991, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s. 29–39.
13. Şimşir, N.B. Türk Yazı Devrimi. – Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008. – 488 s.
14. Johanson L. Zur Geltung türkischer Schriftsprachen und Schriftsysteme - Türk Yazı Dillerinin ve Yazı Sistemlerinin Geçerliliğine Dair / Çev. Mustafa Uğurlu // Türkbilig. Türkoloji Araştırmaları 4 (2002). – S. 71–79.
15. Çağatay S. Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler “Codex Cumanicus Sözlüğü”. – Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1978, s. 391.
16. Tulum M. Alfabe ve Eski Alfabemiz Üzerine // Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1991, s. 23–29.
17. Temir A. Tatarca ve Diğer Türk Yazı Dillerinde Alfabe Meselesi // Milli Kültür Dergisi, Haziran 1992, S. 93, s. 16–22.
18. Ercilasun A.B. Türk Dünyası ve Türk Dili: Geçmiş ve Hedefler. Makaleler (Dil-Destan-Tarih-Edebiyat). – Ankara: Akçağ Yayınları, 2007. – S. 391–398.
19. Özdemir E. Ahmet Baytursunov’un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan’da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri // Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 22, Aralık 2008. – S. 61–75.
20. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. 448 б.
21. Ercilasun A.B. Kazakçanın Latin Alfabesiyle Yazılması Konusunda Düşünceler // Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 10, 2000. – S. 482–486.
22. Әбілқасымов Б. XVIII–XIX ғасырлардағы қазақ әдеби тілінің жазба нұсқалары. – Алматы: ҒЫЛЫМ, 1988. – 144 б.
23. Kutalmış M. Tarihte ve Günümüzde Kazakistanın Alfabe Meselesi // Bilig, 2004. Sayı 31. – S. 1–31.
24. Arat R.R. Kazakistan. İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1977. – 494–505 s.

REFERENCES

1. Karaağaç G. Türk Bilimi Terimleri Sözlüğü [Glossary of Turkish Science Terms]. - Ankara: TDK Yayınları, 2013. – 936 s. [in Turkish]
2. Vardar B. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü [Dictionary of Explanatory Linguistic Terms]. – İstanbul: ABC Yayınları, 1988. – 307 s. [in Turkish]
3. Tekin T. Orhun Türkçesi Grameri [Grammar of Orkhun Turkish]. – İstanbul: Sanat Kitabevi, 2003. – 328 s. [in Turkish]
4. Korkmaz Z. Alfabe Devriminin Türk Toplumunu Üzerindeki Sosyal ve Kültürel Etkileri [The Social and Cultural Effects of the Alphabet Revolution on Turkish Society] // Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009, ss.1469–1480. [in Turkish]
5. Tuzcu K. Arap yazısının Ortaya Çıkışı [The Emergence of Arabic writing] // Nüsha Dergisi, 2001, Yıl 1, Sayı 2, ss.158-165. [in Turkish]
6. Tamir F. Ahmet Baytursinoğlu ve Arap Alfabesinin İslahı [Ahmet Baytursinuly and the Improvement of the Arabic Alphabet] // Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, Güz 2008, ss. 27-33. [in Turkish]
7. Korkmaz Z. Türk Dili ve Arap Alfabesi [Turkish Language and Arabic Alphabet] // Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1991, s. 11–20. [in Turkish]

8. Altun M. Alfabe değişiminin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme [An Assessment of the Historical Development of Alphabet change]. Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan, (Editör: Yrd.Doç.Dr.Enis Şahin), Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Aralık 2004, ss. 57–63. [in Turkish]
9. Korkmaz Z. Arap Alfabeti ve Türk Dili [Arabic Alphabet and Turkish Language] // Türk Dili Üzerine Araştırmalar, 2007/3 C.III, s. 719–726. [in Turkish]
10. Gencan T.N. Yazı Devrimi [The Writing Revolution] // Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Yazı Devrimi Özel Sayısı, Kasım 1978, C.XXXVIII, S:326, s. 530–534. [in Turkish]
11. Hacıeminolęu, Necmettin. Türk Dili İçin Arap Alfabetinin Yetersizliği [The Inadequacy of the Arabic Alphabet for the Turkish Language] // Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler. – 1991. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, ss.21-23. [in Turkish]
12. Zülfikar H. Arap Harflerinden Yeni Türk Harflerine [From Arabic Letters to New Turkish Letters], // Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler. – 1991. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, ss. 29-39. [in Turkish]
13. Şimşir, N.B. Türk Yazı Devrimi [The Turkish Writing Revolution]. – Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008. – 488 s. [in Turkish]
14. Johanson L. Zur Geltung türkischer Schriftsprachen und Schriftsysteme - Türk Yazı Dillerinin ve Yazı Sistemlerinin Geçerliliğine Dair [Regarding the Validity of Turkish Writing Languages and Writing Systems] / Çev. Mustafa Uğurlu // Türkbilig. Türkoloji Araştırmaları 4 (2002), s. 71–79. [in Turkish]
15. Çaçatay S. Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler «Codex Cumanicus Sözlüğü» [Essays on Polish Dialects «Codex Cumanicus Dictionary»]. – Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1978. – 391 s. [in Turkish]
16. Tulum M. Alfabe ve Eski Alfabemiz Üzerine [On the Alphabet and Our Ancient Alphabet] // Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1991, s. 23–29. [in Turkish]
17. Temir A. Tatarca ve Diğer Türk Yazı Dillerinde Alfabe Meselesi [The Question of the Alphabet in Tatar and Other Turkic Writing Languages] // Milli Kültür Dergisi, Haziran 1992, S. 93, s. 16–22. [in Turkish]
18. Ercilasun A.B. Türk Dünyası ve Türk Dili: Geçmiş ve Hedefler [The Turkic World and the Turkic Language: History and Goals]. Makaleler (Dil-Destan-Tarih-Edebiyat). – Ankara: Akçağ Yayınları, 2007. – 391–398 s. [in Turkish]
19. Özdemir E. Ahmet Baytursunov'un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan'da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri [The Life of Ahmed Baytursunov and 20. Its Place in Educational Activities in Kazakhstan at the Turn of the Century] // Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 22, Aralık 2008. – S. 61–75. [in Turkish]
20. Baitursynov A. Til tagylymy [Language Training]. – Almaty: Ana tili, 1992. – 448 b. [in Kazakh]
21. Ercilasun A.B. Kazakçanın Latin Alfabetiyle Yazılması Konusunda Düşünceler [Thoughts on How to Write Kazakh in the Latin Alphabet] // Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. S. 10, 2000. – S. 482–486. [in Turkish]
22. Abilkasymov B. XVIII–XIX gasyrlardagy qazaq adebi tilinin jazba nusqalary [Written versions of the Kazakh literary language of the XVIII–XIX centuries]. – Almaty: Gylym, 1988. – 144 b. [in Kazakh]
23. Kutalmış M. Tarihte ve Günümüzde Kazakistanın Alfabe Meselesi [The Alphabet Issue of Kazakhstan in History and Today] // Bilig, 2004. Sayı 31. – S. 1–31. [in Turkish]
24. Arat R.R. Kazakistan [Kazakhstan]. İslam Ansiklopedisi. – Ankara, 1977. – S. 494–505. [in Turkish]